

УДК 316.053:316.344.42(497.11)

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Примљено:
05.10.2010.

NATIONAL INTEREST

Прихваћено:
15.12.2010.

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

Оригинални научни рад

стр. 147-170

Милован М. Митровић*

РАЗАРАЊЕ ДРУШТВА И НОВЕ СРПСКЕ ЕЛИТЕ

Резиме

У овом раду се разматрају друштвене околности у којима су настале и у којима делују нове српске елите. Слом комунистичке идеологије и социјалистичког политичког система, економска транзиција, а нарочито разбијање југословенске државе, спољне санкције и војна агресија НАТО-а на Србију, доводе до разарања српског друштва и својеврсне социјалне аномије (урушавања српске привреде, културних институција и система вредности). Аутор настоји да скицира социолошки профил три нове стратешке српске елите: политичке, привредне и културне. У актуелним околностима слабих правних институција, декларативне демократије и изразите политичке и економске корупције врх социјалне структуре српског друштва карактерише велики степен социјалне неодговорности. Тако нова српска политичка елита у великој мери поприма олигархијски, привредна елита шпекулантски, а интелектуална елита калкулантски карактер. Кључне речи: српске елите, српско друштво, политичка елита, привредна елита, српска интелигенција.

* Правни факултет, Београд

На социолошки дискурс о елитама утиче већи број чинилаца међу којима би увек ваљало што јасније разликовати неку ширу теоријску визију друштва и с њом повезану, више или мање развијену и експлицирану, теорију средњег обима која се односи на структуру и промене оног конкретног друштва о чијим елитама је реч, од владајуће идеолошке парадигме и личне политичке оријентације самог аутора.

У кратким цртама скицирана, идејно-теоријска подлога овог прилога, начелно гледано, могла би се сместити негде између органско интегративне и интеракцијске визије друштва, између критичког погледа на структуру и актуелне промене економских и политичких односа и обрасце деловања утицајних актера у српском друштву, све до критичког оспоравања агресивног наметања нео-либералне идеологије, пре свега из перспективе класичног либералног и само у том смислу традиционалног и умерено конзервативног личног политичког опредељења.

Полазећи од најширег и уобичајеног схватања да је елита (лат. *eligere* - изабрати) мала група оних који заузимају врхунске (водеће) положаје и владају преосталом већином (масом) у друштву, ово разматрање се ограничава на тзв. *стратешке елите*, на политичку, привредну и културну (интелектуалну) елиту које су у свим друштвима (па и у српском) најутицајније. Елите богатих, елите моћних и елите просвећених, образованих и угледних три су најважније фракције друштвене врхушке која у свим друштвима тежи успостављању више или мање чврсте интересне коалиције. Српско друштво се у том погледу знатније не разликује ни од једног себи сличног друштва. Начелна сличност, пак, суочава се са особеним практичним проблемима и разорним дејствима читавог низа веома неповољних структурних, историјских и актуелних политичких чинилаца који су деловали на Србију у последње две деценије. Неки од њих деловали су и на друге, али неки су утицали само на Србију и Србе, разарајући српско друштво по свим шавовима, како по ширини (функционалне блокаде) тако и по дубини (развојне блокаде). У таквим околностима нестају старе и настају нове српске елите чији социолошки профил није могуће скицирати без структурне и критичко-историјске анализе тих истих околности које су све од реда биле веома неповољне.

Србија је, као ниједна друга земља у тзв. транзицији, читаву једну деценију била изложена у савременом свету невиђеном садејству спољних и унутарњих чинилаца разарања и уништавања једне суверене државе, народа који у њој живи и друштва онаквог какво је у њој раније постојало. За илустрацију тог садејства свих могућих „сила зла“ које су Србију у последњој деценији 20. века задесиле наводим једну типологију која се чини као корисно аналитичко средство за разумевање такве ситуације. У њој се наводе четири најважнија облика угрожавања неког друштва и више врста претњи које уз такве облике обично иду - и све то се у случају Србије у неком виду јавља:

- 1) спољно и директно угрожавање (и претње - инвазија, окупација, истребљење, санкције, нуклеарни рат);
- 2) спољно и структурно угрожавање (и претње - ембарго, економски рат, еколошко разарање, глобалне кризе, сиромаштво, неразвијеност, неједнакост);
- 3) унутрашње и директно угрожавање (и претње - државни и лични тероризам, изазивање ратова, грађански рат, глачење мањина);
- 4) унутрашње и структурно угрожавање (и претње - отуђење, распад друштва, мафија, корупција, црно тржиште, безакоње, дрога).¹

Пада у очи да је српско друштво у последњој деценији 20. века било непосредно угрожено на све наведене начине: дакле, на све могуће начине и са свих могућих страна; што би се рекло – нема тог зла које нас није задесило. Једна потпуна социолошка типологија која у апстрактном облику треба да обухвати све логичке могућности, емпиријски је у целини „покривена“ само у једном конкретном случају, у случају српског друштва. Чак нас, условно речено, ни „нуклеарни рат“ као најтежа врста спољне и директне претње није заобишао, јер су 1999. на Србију падале и бомбе са осиромашеним уранијумом. Притом је један део Србије окупиран од стране земаља НАТО-а, да би се тако омогућило и од истих било признато нелегално одцепљење Косова и Метохије. Такав епилог не само што објашњава најдубље мотиве НАТО-агре-

1 *Планови за алтернативну одбрану*, Интернет-сепарат Transnational Foundation for Peace and Future Research, Lund (Sweden), 15. мај 2000, с. 1.

сије на Србију, него баца ново светло и на шири процес дезинтеграције Југославије. Ништа слично се није десило ниједној европској земљи у скорије време. Тако је споља индуковано унутарње урушавање српске државе и друштва. Историјски вртлог (као својеврсна „црна рупа“) у који је Србија увучена, створен је тако што је латентна структурна криза једног неразвијеног балканског друштва с европске полупериферије драматично продубљена наглим сломом иначе неефикасног социјалистичког система, а нарочито ратно трауматичним разбијањем Југославије за које је на Западу, сасвим тенденциозно, политички окривљена српска власт, уз медијско сатанизовање Срба као народа.

Историјски гледано, српско друштво се тако нашло у вртлогу који су на Балкану створили глобализацијски процеси и односи крајем 20. века, који су га сурово вратили на његов почетак – малтене у границе „предкумановске Србије“. *Српске политичке елите* нису препознале ни „дух времена“ ни „дух простора“, али ни снагу, ни правац, па ни смер онога што Фернан Бродел назива „ветровима историје“. Или, речено језиком нашег епског песника – тадашњи српски политички актери нису били кадри „стићи и утећи и на страшном месту постојати“. У времену глобализацијског тајфуна који је са Запада продирао према отвореном и небрањеном Истоку, Србија се морала опрезно и вешто провлачити између Сциле распадајуће вишенационалне државе и Харибде распадајућег идеолошког поретка. Уместо тога, српска барка је пред западним тајфуном ширила своја нејака једра („Србија се сагињати неће“), а будући да је иначе била и без историјског и без идеолошког компаса, наизменично се насукивала и на националну Сцилу и на мондијалистичку Харибду. Тако се распао српски национални брод, а у рукама његовог кормилара који је бродом управљао без компаса, са стратегијом без тактике, остало је само кормило власти – као остатак од брода који је он најчвршће држао, док и то није изгубио.

Они који данас политички кормиларе Србијом имају „компас из донација“ који су им други избавдарили, али и њега самостално не користе него често бесциљно плутају струјом која их носи по привидно смиреној пучини, губећи из вида да ни Сцила ни Харибда нису данас нестале него су се само мало на видику удаљиле. Они функционишу као ма-

ли пиони, који своје друштвено веома важне улоге играју као лутке у луткарском позоришту – клате се онако како се повлаче конци из Вашингтона, Брисела, Лондона, Берлина или Париза.

Владајућа политичка елита је код нас много више „продужена рука“ светске елите моћи него што је легитимни предводник сопственог друштва. Већ читаву једну деценију у Србији на власт долазе и на власти опстају само они који уживају подршку западних господара света. Обавештајне службе и амбасаде САД и држава европске „квинте“ у „демократској“ Србији разбијају једне и формирају друге политичке странке, развргавају једне и састављају и одржавају друге (предизборне и постизборне) коалиције. Тако је у Србији после смене режима у којем је народ био без демократије, успостављена „демократија без народа“ (Диверже). Људи који су у Србији данас уписани у бирачке спискове од гласача у старом социјалистичком режиму нису успели да се грађански еманципују у бираче у новом „демократском“ режиму. Зато гласачи у Србији из године у годину излазе на изборе у све мањем броју, али је отворено питање да ли се у овом случају ради о њиховом грађанском сазревању или о политичкој депресији која је у основи социјално-патолошки феномен. Политичким странкама и њиховим лидерима данас је изгледа много важније да имају политичку подршку страних моћника и финансијску потпору домаћих богаташа него поверење својих присталица и потенцијалних гласача. Ради се, дакле, о владајућој политичкој елити која увелико према споља поприма квислиншке црте, а према унутра олигархијске.

Тешко је рећи која је од ове две карактерне црте данашње српске политичке елите штетнија за државу, друштво и грађане. Од овога је можда социолошки важније питање како се уздигла и на врху социјалне пирамиде усталила управо таква елита. Чини се да је трансферисање политичке моћи из претходног социјалистичког режима у економско богатство у новом постсоцијалистичком друштву било могуће у тако агресивном облику и с тако драстичним обимом акумулираног капитала само у бесудним транзиционим временима која носе парадоксални жиг „револуционарне контрареволуције“. Неки би рекли да се ради о промени легитимизацијске

основе нових власти, а заправо се ради о двострукој легитимацији: старој и новој, као код елитних криминалаца или вишеструких шпијуна који увек имају више од једне легитимације или пасоша (код нас и више чланских карти различитих политичких странака). Чини се да је формула једноставна, а вероватно и универзална: *помоћу онога што имаши дођи до онога што немаш, па се потруди да потом што дуже задржиш и једно и друго*. Они који су имали власт у старом режиму потрудили су се да дођу до новца за одржање на врху и у новом режиму. Они који су били без власти, покушали су да однекуд (углавном из иностранства) прибаве новац, да би се помоћу њега, уз симболички капитал интелектуалних дисидената с којим су сами располагали, како-тако домогли власти. Тако су створене све “непринципијелне коалиције” у српској политици и на томе се до дана данашњег све оне одржавају и функционишу.

Идејно језгро нове српске политичке елите регрутовано је из круга тзв. критичке интелигенције, а организациону инфраструктуру новоформираних политичких странака градили су ражаловани, ислужени или незадовољни кадрови старог режима. Српска опозиција је финансирана из иностранства, док је режим користио државну инфраструктуру и њене ресурсе за сопствено одржавање на власти. Зато ни једна ни друга елитна политичка групација нису имале стварни демократски легитимитет, већ само повремену и краткотрајну плебисцитарну подршку с којом су на сличан начин манипулисали. Незадовољни грађани су сваки пут у Србији у последње две деценије били принуђени да бирају „мање зло“, надајући се (често веома наивно) да ће „нови“ бити бар нешто бољи од „старих“. Ако су нови у понечему и били бољи од старих, у нечем другом, исто тако важном, бивали су гори од њих. После неколико изборних циклуса грађанска Србија (како градска, тако и сеоска) ушла је у политичку апатију. Обичном бирачу немогуће је да јасно разазна ко је какав међу политичким претендентима, ко је међу њима „нови“ а ко „стари“ и на основу чега би могао да му поверује да ће бити бољи од својих претходника. Они који држе актуелну власт непосредно су заинтересовани да масу незадовољних грађана што дуже задржавају у стању политичке апатије. Што више незадовољних одустане од избора, то ће

малобројне режимско-страначке присталице имати процентуално већи удео у активном бирачком телу. Тиме се у пропорционалном изборном систему значајно повећава вероватноћа да владајућа олигархија, бар још један мандат, опстане у седлу власти – и тај манипулативни политички механизам на сличан начин користе и стари социјалистички и нови демократистички режим.

У таквим околностима данас је у Србији практично најделатнија владајућа партијско-политичка олигархија која је за себе приграбила монопол управљања свим областима друштвеног живота. Некадашњи једнопартијски монопол замењен је вишепартизмом олигархијског типа који је у интересној спрези са слојем новокомпонованих богаташа. Декларисано (манифестно) „демократско“ друштво стварно (али латентно) функционише као мешавина политичке олигархије и „тајкунске“ плутократије. Форме процедуралне демократије супстанцијално су испуњене олигархијско-плутократским садржајима који се камуфлирају логорејичним „демократизмом“ чија парадоксалност се огледа у правилу - што је у институцијама мање стварне демократије, то се о њој више говори.

Актуелна „демократистичка партократија“ разара све досад успостављене демократске форме и омета модернизацију најважнијих политичких, економских и културних институција у српском друштву. На свим пољима друштвеног деловања примарни су партијски критеријуми, а сваки друштвени и јавни интерес посредован је страначким интересима који се у крајњој линији приватизују и персонализују. Једнопартијски монопол је својевремено за функционалну последицу имао социјализоване губитке, а персонализовану добит. Вишепартијски монопол има сличну функционалну последицу, с том разликом што је она некад била латентна и нелегална, а данас је све оно што је некад било јавно, у међувремену формално или неформално приватизовано. Истовремено се појачава тенденција да се фактичко стање створено дивљом приватизацијом свега и свачега што пре како тако осигура, па се то обично чини галамцијско-пропагандном идеолошком легитимизацијом и правно сумњивом легализацијом. А и за једно и за друго је пресудно да имате власт и њене трансмисионе механизме (мас-медије) у својим

рукама или под својом ефикасном (обично финансијском) контролом.

У транзиционим околностима створено је парадоксално стање у којем су својства олигархијског вишепартизма више појачавала функционалне слабости пређашњег једнопартизма него што су отварале изгледне перспективе за новопрокламовани демократски плурализам. Тако се испоставило да реструктурирање политичког система није довело до очекиваних функционалних побољшања на највиталнијим пољима друштвеног деловања – у привреди, култури, па ни у самој политици. Неке старе слабости чак су се и појачале, као што су евидентна некомпетентност политичке власти, неефикасност државне управе, управе јавних предузећа и културних институција. Међутим, од старих слабости (нестручности и неефикасности) већи проблем је данас знатно раширенија корупција у свим гранама власти и свим јавним и приватним пословима. Недовољно стручни, али политички одговорни људи обраћају се компетентнијима од себе за савет. Политички корумпирани никога ништа не питају нити било кога иучему слушају. Они „доследно“ следе само свој лични и приватни интерес - и то по сваку цену. Таква политичка елита не може Србију „одвести у Европу“ нити је извући из друштвено-економске кризе. У спрези са новобогаташима владајућа политичка олигархија не може градити демократско друштво већ само плутократски клијентелистички режим, којег увек прати и одговарајућа (корумпирана) интелектуална елита, коју неки још називају интелигенцијом.

Не улазећи овога пута у помало схоластичку расправу о разлици између *интелигенције* (као елитног друштвеног слоја) и *интелектуалаца* (као социјалног типа деловања) о чему сам другим поводом нешто говорио и писао (М. Митровић, 2003), могло би се без ризика да се много погрешно рећи оно народно да „свака врећа нађе себи закрпу“. Сваки режим увек према себи створи своју режимску (социолози би рекли „системску“) интелигенцију. У Србији се поодавно систематски фаворизује она фракција интелектуалне елите која функционише више као „гласоговорник“ (или портпарол) својих политичких мецена или оних који је плаћају него што појашњава непознато, осветљава затамњено, открива скривено, демаскира лажи, крађе и подвале у јавној сфери друштва,

осмишљава егзистенцијални бесмисао с којим се суочавају појединци, групе и народи. И нови тзв. демократски режим створио је, према својој слици и прилици своју режимску интелигенцију, ништа мудрију и нимало поштенију од оне тзв. поштене интелигенције која је, уз раднике и сељаке, била социјални ослонац претходног социјалистичко-комунистичког режима.

Ако је тачна оцена Луиса Фојера да је карактеристичан облик мисли интелектуалаца увек нека идеологија, са својом верзијом одговарајућег политичког мита који се образлаже помодним филозофским и научним појмовима, онда је данашња српска интелигенција разапета између две историјски поражене идеологије и једне победничке - борећи се са утварама идеолошких митова пораженог револуционарног социјализма и српског национализма и победничког либералног демократизма. Они интелектуалци који су најревноснији у идеолошком дисциплиновању других преузимају „своју функцију цензора“ (Хајек, с. 39), промовишу своје истомишљенике и дисквалификују оне који другачије мисле сасвим независно од научних, моралних или каквих других начелних разлога.

Они други, интелектуалци који су одбијали улогу идеолошких цензора, могли су да бирају између пасивног отуђења и критичког отпора цензорима или да повремено мењају своје стан(ов)иште и тако се камуфлирају „до бољих времена“ која никад неће доћи. Међу њима су и они који се труде да сами остану „идеолошки независни“ - наивно верујући да такви стварно постоје, све док се сами не увере како је према њима као појединцима који другачије мисле немилосрдно нетолерантан управо „лоби независних интелектуалаца“. Они који се први дочепају неке јавно истурене и политички привилеговане „интелектуалне“ позиције - нипошто не дозвољавају да свој „тешко стечени“ монопол са било киме деле; како би њихови револуционарни узорци рекли – „то је (само) њима, њина борба дала“.

Парадоксално је да су у Србији атрибут „независних интелектуалаца“ за себе приграбили они који су тражили и добили финансијску, логистичку, медијско-пропагандну и сваку другу, непосредну и(ли) посредну потпору међународних центара економске и политичке моћи. По правилу, међу таквим „независнима“ нашли су се у данашњој Србији сви

истакнутији режимски интелектуалци из предмилошевићевског периода. За своју мету, ови ново-стари „критички интелектуалци“ узели су све оне који су имали другачији став поводом поново отвореног националног питања у Југославији - без обзира да ли се радило о онима који су се стварно ставили у службу актуелног режима или оним другима који никад нису служили ниједном центру политичке моћи - ни унутарњем, а поготово не страном.

„Независним“ интелектуалцима није сметала „зависност“ неке групе интелектуалаца у односу на неког „политичког газду“ или финансијера. Они само нису подносили афирмативан однос према српској културној традицији, политичко уважавање српских националних интереса, симетрично поштовање људских права и Срба („иако смо Срби“ - како је једном, у очајању, изговорио српски Патријарх Павле, а они пропагандно злоупотребили и оскрнавили те његове речи). Тако су све интелектуалне јавне контроверзе у Србији последњих деценија фокусиране око једног политичког питања, око односа према српском националном интересу и његовом различитом виђењу. Оно о чему је деценијама било опасно слободно мислити и још опасније отворено говорити, логиком историјских парадокса, избило је у први план. Избачено на врата, национално питање се Србима вратило кроз прозор - и изазвало много веће проблеме него што је ико могао да претпостави. Остао је наук, не само за интелектуалце, да се крупна и важна друштвена питања не смеју занемаривати - ни „гурањем под тепих“, нити „завлачењем главе у песак“. Да су српске интелектуалне и политичке елите, бистре и хладне главе, на време и разумно отвориле и српско национално питање, не би се десило да оно изненада експлодира и постане детонатор шире катастрофе. Српски режимски интелектуалци су, пак, себично и каријеристички око овога тактизирали и проблем им се отео (М. Митровић, 2003:75-76).

Међу разним фракцијама нових српских елита у јавности су највише експонирани политичка и интелектуална, али је структурно веома важна елита новобогаташа. То су они који су главни финансијери политичких странака у Србији, исти они који од тако стечених политичких „пријатеља“ наручују разне тендере за приватизацију свега што вреди и ко-

ји на тим тендерима увек побеђују. У развојно зависним друштвима као што је српско, владајуће елите су прави „јахачи усиљене и подивљале глобализације“.

Нова српска привредна елита изникла је не само на развалинама брутално разореног социјалистичког привредног система него још више на гробљу целокупне српске привреде. Припадници социјалистичке номенклатуре који су се случајно задесили „у право време на правом месту“ свој партијско-политички монопол веома брзо су конвертовали у „непристојно“ велико богатство с којим су могли себи да прибаве најконвертибилнију „индулгенцију“ за све своје прошле и будуће грехове: сви крупнији српски новобогаташи („тајкуни“) испилили су се испод „шињела“ социјалистичког режима у распадању; због свог „првобитног греха“ сви они морали су прво да плате „једнократни рекет“ новом тзв. демократском режиму, а потом да му непрестално на разне начине (а пре свега издашним финансијским „подмазивањем“) доказују своју „демократску лојалност“; на крају, баш они су (п)остали „главни мотор“ разорене српске привреде, заједно са себи сличним „стратешким партнерима“ које корумпирана политичка власт доводи у Србију. Режимски економисти доследно ћуте о свему што не умеју да оправдају. Уз неколико часних изузетака међу српским економистима који су своје критичко мишљење о привредним (не)приликама у Србији пре и после промене режима отворено износили, тек у последње време је нешто већи број њих мало критичније и јавно проговорио о грешкама неолибералног пројекта економске глобализације. Индикативно је да су се многи „охрабрили“ да нешто критички кажу о последицама нове тотализујуће идеологије у економији тек онда кад су о томе били (касно) „обавештени“ од Џозефа Стиглица. Оно што се пред њиховим очима збивало у српској привреди није могло да их подстакне на критичност ни онда када је многим поштеним привредницима у Србији већ давно било „догорело до нокаута“. Њихова стручна и научна критика и после Стиглица изговарана је плашљиво и стидљиво све док није експлодирала светска економска криза у главном храму светског финансијског капитала и потом ескалирала у целом свету. После овога тешко је избећи саркастичан коментар да није ни чудно што се српска привреда данас дави у бермудском троуглу корум-

пиране власти, тајкунске стратегије и стручних експертиза економиста који су сви од реда „светски, а наши“. Благо нама са „светским“ економистима које имамо, и уопште са свима онима у елитним слојевима који народски речено „наш хлеб једу, а туђу бригу воде“.²

Нови модел привредног развоја Србије нема ко други да концептуализује, осмисли и операционализује него српски економисти. Проблем је само што се у Србији још није појавио некакав „српски Менцингер“ који би, попут свог словеначког колеге, имао довољно теоријског знања, економске проницљивости, историјске мудрости, националне одговорности и грађанске храбрости да јасно и гласно каже и страним и домаћим политичарима и привредницима, изабраним и њиховим бирачима, запосленима и нарочито незапосленима, радикалима и посебно демократама, евроскептицима и особито евроентузијастима – само оно што сви они знају да дугорочно ни за кога не може бити добро, па није добро ни за Србију. А сви знају да је безизгледна перспектива привреде (и „привреде и друштва“ – Вебер) која нема сопствену акумулацију капитала и на њој осигуране инвестиције, у којој је најпрофитабилнији посао политичко деловање, где страначке централе замењују све друге институције (од научних института до бироа за запошљавање), која стално призива и чека страну „помоћ“: бесповратне донације, јефтине па све скупље кредите, европске „предприступне фондове“, или какву другу америчку “шаргарепу“.

За озбиљан и одговоран однос према привреди (и не само према привреди), нарочито у кризним временима какво је ово наше данашње, неопходна је озбиљна јавна расправа која није могућа без компетентних учесника. Политички одговорна власт, која се још легитимише као демократска, морала би да консултује компетентну јавност око свих важнијих

2 За однос политичких и експертско-интелектуалних елита у Србији индикативан је случај групе наших економских експерата који су окупљени око неолибералне економске доктрине и сопственог политичког интереса у Србији израсли у владајућу странку на сасвим парадоксалан начин: кад је група од 17 економиста “спала на два слова” себе је лажно преименовала (уместо да се назове *G-17 минус 15*, сами себе су назвали *G-17 плус*) и засела на власт на којој се сви други смењују а само они опстају. У међувремену група је остала и без последњег експерта академског нивоа, али тиме је само учврстила своју политичку позицију.

одлука. Уместо тога актуелна демократистичка власт, као и она претходна социјалистичка, покреће јаке пропагандне кампање којима оправдава раније донете одлуке - или своје, или својих страних ментора, или својих домаћих спонзора.³

Српске политичке и интелектуалне елите нису успеле да покрену и да до неког вреднијег резултата доведу јавну расправу ни о једном историјском или стратешко-развојном питању. Разлог је некад странчарска пристрасност, некад идеолошка загриженост, једном изкривљена логика, други пут искварена етика, а често симултано дејство свега наведеног и још понечег другога. Зато грађани у Србији нису имали нормалну прилику да сазнају зашто су социјализам и друштвена својина и све оно што с њима иде постали неодрживи – све док се нису урушили. Нису умели да предпоставе шта ће се са Југославијом десити након пада Берлинског зида и уједињења Немачке, све док се Југославија није распала. Нису били спремни да направе националну калкулацију о томе шта Срби губе а шта добијају с распадом Југославије. И данас не знају шта за Србе и Србију све значи или би могло да значи отимање Косова и Метохије, а шта (не)прикључивање Европској унији, НАТО-у, окретање Западу или Истоку (Америци, Русији, Кини, Турској, суседима или коме другом).

Све у свему гледано, могло би се закључити да се „Минервина сова“ српских елита буди с трагичним закашњењем и, по правилу, „на крају баладе“ - онда кад више нема ни вре-

3 Типичан пример је јавна представа која је овог пролећа одржана у Сава центру у којој су председник Републике и министар за науку одржали своје дирљиве говоре о значају науке за друштвени развој, уз директан телевизијски пренос, публици коју су чинили припадници научне елите Србије. Тако су српски елитни научници, уместо да озбиљно расправљају о стратегији развоја науке у Србији, имали прилику да се рукују и сликају са председником (и министром). Тако је на познатој естрадној сцени Београда промовисан “нови” модел научне политике у Србији, сасвим у духу места и начина на који је то учињено. Витална питања развоја науке у Србији тамо се нису могла озбиљно ни поставити, да о решавању било каквих проблема и не говоримо. Као резултат такве представе могла је да остане само понека фотографија са руковања или са коктела – и сећање на сусрет с председником, као оно партизанско хвалисање малог “Пинкија који је видео Тита”. На истом месту и на сличан начин Слободан Милошевић је сам отворио, сам одржао и сам закључио последњи конгрес своје партије. Злобници би рекли “у Србији ништа ново”, али то исто би структуралисти рекли за целокупну светску историју (јер је и “на Западу ништа ново”). Слично мисли и наш народ кад је још много раније казао: “ништа ново под капом небеском”.

мена ни практичних изгледа да се битније утиче на сам ток догађаја. То је својевремено уочио још Вук Караџић кад полемисхе са једним другим српским интелектуалцем, упоређујући „прост“ српски народ са његовом ондашњом елитом („господом“) тврдећи да се они међусобно разликују као „небо и земља“. Вук критикује српску господу која је образована, али не зна језик свога народа иако њиме управља. То је, по њему, највећа несрећа за народ и највећа сметња његовом напретку: „Проста класа народа нашега (тј. она класа која у данашње вријеме народ саставља) не уступа ниједноме од пет или шест себи ближњих народа ни у разуму ни у поштењу, нити у каквој другој добродјетели; а виша класа онаква је као што се отхрањује и у каквом стању живи. Ако простој не чини срамоте, части сувише не чини нигдје. Да је народ наш барем од педесет година амо унапредак имао према себи људи за управу по данашњему времену, он би већ давно био сам свој, и тај му је недостатак и данас највећа сметња и несрећа...“ (В. Караџић:167-168)

За критичко-историјску и социолошко-структурну анализу најизазовнија је чињеница да се овај однос обичног народа и његове елите није ни до данас битно променио. Један од најзначајнијих српских интелектуалаца, Јован Цвијић, још у своје време опажа да постоје „многе унутарње препреке и сметње добром националном раду“ које ни до данас нису отклоњене. Попут Вука Караџића, он их види у „рђавим појавама чији су носиоци водећи политички људи српскога народа“. Једна од најочљивијих таквих појава је, како Цвијић каже, „политичка циганија“, која се огледа у томе што се „многи политички људи непрекидно (се) свађају, у целом њиховом раду преовлађују лични мотиви, кашто простачка таштина, мотре један на другога и често су у стању изнети један о другоме и најневероватније инфамије. Даље има много пакости, злобе, мржње... има и неискреног, несолидног, рекламског, па чак и ниско заинтересованог патриотизма.“ (Ј. Цвијић:62).

Залажући се за „дух праве слободе, тежњу за социјалном правдом и верску толеранцију“, Цвијић ниједног тренутка не испушта из вида српске националне интересе, али их увек заснива на праву и истинитој представи о свом народу у којој „не сме бити ни трага од онога што се зове шовинизам“. То за њега значи да „на сваком месту и у свакој прили-

ци треба сваки Србин да брани своју земљу од неистина, и да најенергичније заступа интересе и тежње своје земље и свога народа. Ми имамо права, велика права, и зато смемо своја питања изнети пред свет и борити се за њих... Ми смо се сада згрчили и често не смемо да заступамо ни своја најјаснија права. Међутим се и сада може с тактом и zgodним методама изнети пред свет цео комплекс српских националних питања, јер их свет не зна, не знају их често ни словенски политичари. Није истина да ми морамо пред већим неоправдано попуштати само зато што смо мала држава“ (Ј. Цвијић:66).

Ово је Цвијић изговорио у фебруару 1907. године, а толико је актуално и савремено и данас да се такве „савремености“ која толико дуго траје треба више бојати него свих промена које нам се дешавају или би се могле десити. Са становишта истините историјске свести такво трајање је, показало се у српском случају, много индикативније од стварних или привидних промена.

Зато је значајно и Цвијићево мишљење како се српски национални интереси могу успешно заштитити. Он није сумњао да ће то у датим геополитичким околностима бити могуће само ако Србија буде „земља која је на рат спремна и у којој је народ готов на све жртве“, али и да то нипошто неће бити довољно. „За свако право и за сваку акцију Србије треба страни свет задобити и расположити истинитим и што је могуће прецизнијим доказима. Нарочито не треба употребљавати познате шовинистичке фразе... страни свет нема српска националистичка осећања и за њега су то голе фразе, које ће он тумачити као оскудицу доказа и знак незрелости“. У том смислу је сматрао неопходним обавештавање научних кругова и јавног мњења у свету, „нарочито вреди обавестити просвећену журналистику западне и средње Европе“ и то истинито обавештавати, не мислећи (као што се често мисли) да је „могућно подвалити“ (Цвијић:64).

У овоме је, по Цвијићу, незаменљива улога оне „одабране интелигенције“ која је и због тога „одабрана“ што њени одличници у историјски деликатним ситуацијама остају „хладни као мрамор, и што им је свест и тада ведра и оштра као сечиво од дијаманта. Такви ће јасно видети неповољне стране положаја, али и излазе, и наћи ће савезнике и помагаче, чији се интереси слажу са нашим. Тога увек има.“ (Ј.

Цвијић:64). Главна сметња таквој улози интелигенције јесте својеврсна „партијска узрујаност“ и „партизанство и посматрање свега живота са уског секташког гледишта“, која је још од Цвијићевог времена била захватила и универзитет и све културне установе. Уместо „партизанства“ Цвијић указује да „треба да уђе у крв да се сваки јавни рад врши само ради општих интереса и ничега другог. И то треба тако да буде да није ствар размишљања већ инстинкта... Сваки мора да инстинктивно стави народну целину и њене интересе испред себе и својих личних интереса. Само се тако од једног скупа личности прави народ. Треба да је у инстинкту свакога да на питањима и пословима од националног значаја не смеју партије тражити своје посебне партиске користи. Општа свест треба да је тако јака да одмах осуди партију која тако ради“ (Ј. Цвијић:65).

Кључни проблем је, дакле, однос политике и ума, однос власти (и опозиције као њеног наличја и алтернативе) према елити интелектуалаца која сублимира, сабира и усмерава историјску свест једног народа. Зато је однос српске интелигенције према српском народу стални предмет разматрања многих виђенијих људи који су се мисаоно удубљивали или својим политичким ангажовањем упуштали у овај „бермудски троугао“ српске националне самосвести. Један од таквих је и Драгољуб Јовановић код кога се уочава слична идејна жица која је водила Вука Карацића, Светозара Марковића, Јована Цвијића. Он истиче штетан манир да наши млади писмени људи, чим подигну главу мало нешто изнад осталих, одмах себе проглашавају „интелектуалцима“, држе се подаље од обичног света, одвајају се од народа и својих корена. То је, мисли Јовановић, једна велика рана демократског покрета у нас, јер такве „школарце“ народ нерадо бира за своје представнике и обично каже: „Лажете ви, браћо интелектуалци! Хтели сте да се брзо попнете на грбачу овом народу. Кад нисте успели да га газите као црвени, ви долазите сада као црни. А још бисте хтели да сачувате повластице идејних разлога и да се оправдате: хтели сте ви тобоже, али народ је изневерио. Удри по народу!“ (Д. Јовановић, 1946:31).

Данашње време преоптерећено је још више наглим обртима и пресалдумљивањем великог броја идеолошких профитера у маси полуинтелигената - и не само оних који

су од „црвених“ постали „црни“ (или данас „жути“) него и оних који су некад нападали тржиште и „формалну демократију“ а сад их уздижу, који су у личном изобиљу критиковали „потрошачко друштво“, а при првој прилици да покажу искреност својих речи заборављају шта су говорили, оних који деценијама „наш хлеб једу а туђу бригу воде“, који се неодговорно мешају у туђу судбину, а своју су изместили на неко друго сигурније место. Њима Јовановић поручује: „Наши високи интелектуалци имају да изаберу: или да раде за свој народ - и онда морају водити рачуна о његовим потребама, бити јаснији и простији - или да пишу за ‘културни свет’ - и онда нека изволе ићи на страну поред својих вршњака и колега. Трећега не може бити. Лажне величине се боје близине, то је познато, али зато такве прваке ваља открити и понизити. Цео наш културни апарат почива на збуњивању лаковерних од стране Олимпијаца са катедре, из министарства или из редакција“ (Д. Јовановић, 1927:21).

Чести ратови у којима је Србија учествовала оставили су неизбрисиве ожиљке не само у српском националном карактеру него и у структури српскога друштва и социо-културном профилу српских елита. Тако, рецимо, Драгољуб Јовановић указује на социјално погубне последице још Првог светског рата, које су у српском друштву наступиле и након последњих ратова. Ратови, а нарочито ратни метежи, стварају прилику да се одлучни и бескрупулозни, енергични и лукави пробију на све начине у саме врхове друштвене хијерархије. У рату се, каже Јовановић, „троше резерве племените воље, а развија се воља рушилачка... После ратних оргија долазиле су оргије пословне. Једне и друге су пратиле чулна уживања, као да донесу накнаду за претрпљени страх, да ућуткају савести, да умање трауме изазване ризицима, страховима и самим злочинима“ (Д. Јовановић, 1970:31).

Јовановић закључује да се „из модерног рата нико не враћа какав је отишао; ко не погине остаје доживотни инвалид, телесно или душевно. После ратова тешко се учвршћују демократије, а народи доспевају у руке мангупа који се проглашавају за месије, елиту и хегемоне. Инфлација уништава новац, убија вољу за штедњом и радом, једне богати а друге сиромаша, разара морал јер гони људе да се ‘сналазе’ и на непоштен начин. Јављају се скоројевићи, ‘ратни богата-

ши' и 'борци' који нагло продиру у врхове и срозавају општи укус, снижавају духовни ниво, а од мита и корупције стварају 'нормалну' праксу". (Исто:63)

Зреле и политички одговорне елите и рационално организовано друштво нису могући у историјским околностима у којима чести ратови, револуције (или контрареволуције) прекидају економски и културни развитак и тек започету модернизацију. Слободан Јовановић сумира овај српски проблем закључком да смо у културном погледу „још млад народ са кратким искуством живота, који није научио да цени вредност самодисциплине“ (С. Јовановић:571). Он мисли да је историјска судбина Срба таква да је за њих колективна национална судбина често била важнија од појединачне судбине. То је Србима наметнуло већи значај „националног обрасца“ и „политичког обрасца“ деловања од „културног обрасца“ понашања. Отуда је наглашени српски индивидуализам усмерен према националном и политичком (дакле јавном) деловању, а не према неговању и усавршавању себе и својих поступака. То је деловање пуно енергије и вођено великом амбицијом која покреће појединце на јавне, спољашње, друштвене подухвате - а не на присно и смирено размишљање о себи самом (С. Јовановић:570-571).

Слободан Јовановић уочава и другу крајност занемаривања јавног интереса, из које произилазе проблеми слични онима који су Србе снашли данас, нарочито после изгубљених ратова и слома идеолошких илузија (комунистичких или либералистичких). Он је сматрао да је опасно кад се занемаре национални идеали (некад након југословенског уједињења) и политички идеали (кад се сруше једни а не успоставе други), јер тада изгледа да свако „има да гледа само своја посла“ и да слободно допусти да га води његов „приватни егоизмом“ и у националним и у политичким пословима. Тако долази до слабљења и кварења „јавне свести“. Најтипичнији изданак таквог стања, и главни протагониста таквог модела јавног понашања је тзв. полуинтелектуалац. Сл. Јовановић таквога назива „дипломираним примитивцем“. „Неомекшан културом а са олабавелом моралном кочницом он има сирове снаге напретек“ (Исто:571). Школска диплома је таквима улазница у круг интелигенције. Она им прибавља високо мишљење о себи, они само траже „своја права“ која су им призната и без икаквих

скрупула се за њих боре. Немилосрдно потискују своје супарнике као да нису људи него какве материјалне препоне. То су „лакташи“ који, ако не успеју у власти, прелазе у опозицију (Јовановић је говорио одлазе „у комунисте“, а данас је обрнуто).

Предосећајући сасвим тачно, да ће и у новој Југославији (после Другог светског рата) као вишенационалној земљи доћи до „утакмице националних група“ Слободан Јовановић опомиње и саветује: У таквој утакмици ће „успети оне групе које буду имале више националне дисциплине и које буду стајале на вишем степену културе. Дисциплина, уједињујући националне напоре, даје снагу; култура даје онај углед и ону моралну надмоћност која, такође, неосетно и не наилазећи на отпор, побеђује. Али и онда када се не налази у утакмици с другим националним групама, једна нација ваља да негује своју културу. Чим се човек уздигне нешто мало изнад националног егоизма, њему постаје јасно, да нација не представља оно што се у филозофији назива ‘вредност’. Вредност јој могу дати само општи културни идеали, којима би се она ставила у службу“ (С. Јовановић:572-573).

У бившем југословенском друштву Срби су били занемарили своје националне идеале, занемарили су и своје политичке (демократске) идеале, а и културно су се потпуно запустили - као народ и као појединци. Толико су били национално, политички и културно отупели да им је сваки насртај на државу и националне интересе, на политичке слободе и културна права, на људско достојанство и на елементарну памет постао прихватљив. Као под наркозом, пристајали су на сваку операцију, и нимало не чуди што им се у титоистичкој Југославији десило све што се десило, и што се и данас многе сличне ствари - на националном, на политичком и на културном плану - на сличан начин дешавају. Својеврстан показатељ таквог стања српског духа, којег су заробили српски полуинтелигенти, јесте и арогантно онемогућавање да се у српској средини чују гласови попут гласа Слободана Јовановића.⁴

4 Стара дела Сл. Јовановића деценијама су била недоступна читаоцима и у стручним библиотекама, а ново издање је једва савладало идеолошку цензуру српских комуниста у години у којој се распала њихова Југославија. Из претходних навода тачно се види колико је “опасан српски националиста” био Слободан Јовановић. Из онога што се у стварности десило још боље

Тако мало се данас може додати или одузети од онога што је Цвијић изговорио још почетком, а Слободан и Драгољуб Јовановић у првој половини или средином 20. века, века у којем је српски народ најпре досегнуо своје најсјајније узлете, а потом доживео најсрамније и најтрагичније падове. Прошло се тако кроз два балканска рата, кроз два светска рата, кроз два уједињења са јужнословенском браћом и два разједињавања у међусобном клању са том истом „браћом“; кроз стварање и разбијање две (три?) Југославије, кроз монархију са српском династијом и републику са хрватско-аустријско-угарским капларом; кроз капитализам и кроз социјализам; кроз револуцију, којом се руши капиталистички, европски и светски поредак и кроз контрареволуцију, која руши социјалистички поредак и започиње неки трећи (или ко зна који) нови (масовно-информатички) или „ново-стари“ (репресивно-манипулативни) светски поредак.

Нови српски интелектуалци, дакле, имају добре старе узоре које би могли да следе, али би сами морали да препознају нове околности и најпогодније обрасце јавног деловања који су примерени данашњем времену. Узорни српски интелектуалци увек су умели да помире љубав према своме народу и отаџбини, са истинољубивошћу без које нема науке и културе са универзалним вредностима. Њима научна објективност није сметала да се пожртвовано боре за интересе свога народа и државе, нити им је патриотизам мутио поглед на очигледне недостатке и велике мане српског нација, које су Србима самима највише зла донеле. Њима се може веровати кад показују да се ни по манама ни по врлинама не разликујемо толико од других, блиских и сличних народа, да бисмо имали право на нарцисоидну уображеност нити разлоге за комплекс инфериорности. Нисмо ни бољи ни гори од других - ни тада када се од њих пуно разликујемо, ни онда ако смо им у понечему слични. Неправде које од других трпимо јесу болне, али ни ми сами нисмо само „божји праведници“ који не би имали чега да се постиде или због чега да се покају. Историјски је разумније питати се зашто смо такво зло и толике неправде сами себи и једни другима чинили, него ламентирати над сопственом суд-

---

се види колико је “безопасан” по Србе и све друге југословенске народе био њихов комунистички интернационализам и политика “југословенског братства и јединства”.

бином којој се сами препуштамо. Тако пропуштамо прилике да се на своју сопствену судбину организовано и на време (а не само спонтано и накнадно) утиче.

Само она српска културна оријентација која би следила традицију овако схваћене критичке историјске саморефлексије може истинито и рационално да нам објасни зашто и како смо, као Срби, остали без државе онда кад државе добијају они који је никад нису имали, зашто нас свет дели онда када се други уједињују, зашто нама не признају оно што се за друге императивно захтева? То и јесте непосредни теоријски задатак теоретичара, као што би аналоган задатак политичара био да више никад не воде такву националну политику која Србе увлачи у „светске вртлоге“ и судара са „ветровима историје“ (Ф. Бродел). Такав луксуз себи не смеју да дозволе ни много већи ни јачи народи од српског. Поготово је нерационално понављати сопствене грешке, оне које су већ једном скупо плаћене. Сваки следећи пут цена грешака увећава се по геометријској прогресији - што би, нарочито за мале народе, морао да постаје „гвоздени закон историјске самосвести“.

Ако је најгоре већ виђено и трагично проживљено, реална је нада у катарзу. Да би очекивана катарза, пак, била људски и историјски делотворна – она мора да буде *на истини заснована, етички мотивисана и не би се смела споља наметати*. Српски интелектуалци данас имају нову прилику да у име аутентичне људске истине и правде у постојећим друштвеним (не)приликама, одговорно и јасно раздвајају „жито од кукоља“, моћ и слободу духа од духа служења моћнима. Нема сумње да таквих и данас има и да ће их и убудуће бити, али се не треба заваравати да ће икад нестати и они који увек „играју како моћни свирају“. Лично ми је тешко да прихватим околност да се интелектуалцима зову ове две тако различите врсте јавних делатника духа, али ме социолошка методологија гони на уважавање логике реалног друштвеног живота из којег следи онтолошки и етички дуализам српске интелигенције као друштвеног слоја у оквиру којег се и даље интелектуалци морају супротстављати полуинтелигентима.

Пошто нема никаквих гаранција да ће интелектуалци, ни привремено, а још мање трајно, превладати полуинтелигенте, људи из других друштвених слојева своју судбину не смеју сасвим оставити у рукама својих интелектуалаца – ма-

да без помоћи оних најодличнијих међу интелектуалцима, неће сами моћи о себи да се побрину на рационалан и ваљан начин. Зато, као вечити људски задатак, остаје налог да свако за себе мора умети у свему, а посебно међу интелектуалцима и политичарима, да раздваја „жито од кукоља“ - препознавајући тако и у свом сопственом интелекту и јавном деловању семе једног или другог. То није увек лако, али је зато богочовечански захвално и вредно. Свако обдарен умом мора се сам за себе побринути и потрудити (па ће му и Бог помоћи) да се као обичан човек, бар понекад и бар у понечему, осети као политички слободан грађанин или као „аутентични интелектуалац“ - као достојан сабрат оних најбољих међу људима.

Литература

- Јовановић, Драгољуб, *Култ рада*, Београд, 1927.
- Јовановић, Драгољуб, *Нови Антеј*, Београд, 1946.
- Јовановић, Драгољуб, *Ведрина*, I, Београд, 1970.
- Јовановић, Слободан, „О културном обрасцу“, *Сабрана дела*, књ. 12, Београд, 1991.
- Караџић, Вук, „Одговор на 'утук' г. М. Светића“, (1843), *Критике и полемике*, књ. 2, изд. Матица српска - Српска књижевна задруга, Нови Сад - Београд, 1969, стр. 167-168.
- Митровић, Милован, „Српски интелектуалци у светлу социологије“, у зборнику *Интелектуалци у транзицији* (ур. Јовица Тркуља), Кикинда, 2003, стр. 75-102.
- Митровић, Милован, „Српско село и сељаци на прелазу векова, Између стратегија преживљавања и модернизације“, у: *Друштвена трансформација и стратегије друштвених група: Свакодневница Србије на почетку трећег миленијума*, (ур. Анђелка Милић), Београд, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду (ИСИ ФФ), 2004, стр. 195-218.
- Митровић, Милован, *Социологија*, Издавачки центар Правног факултета. Београд, 2005.
- Митровић, Милован, „Структура политичког деловања и криминалитет у српском друштву“, у: *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, (ур. Ђорђе Игњатовић), III део, Београд, Издавачки

- центар Правног факултета у Београду, 2009, стр. 74-88.
- Немањић. Милош, *Један век српске стваралачке интелигенције: 1820-1920*, Београд, 2001.
- Србија крајем миленијума: разарање друштва, промене и свакодневни живот*, (ур. Силвано Болчић, Анђелка Милић), Београд, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, 2002.
- Фојер, Луис, „Ко је интелектуалац?“, *Градина* (Ниш), 1984, бр. 12.
- Хајек, Фридрих, „Моћ интелектуалца“, *Градина* (Ниш), 1984, бр. 12.
- Трговчевић, Љубинка, *Научници Србије и стварање Југославије*, Београд, 1986.
- Цвијић, Јован, „О националном раду“, *Говори и чланци, Сабрана дела*, Београд 1987.

Milovan M. Mitrović

*DESTRUCTION OF THE SOCIETY
AND NEW SERBIAN ELITE*

Summary

In this work, the author considers the social circumstances which conceived and under which is operating a new Serbian elite. The collapse of communist ideology and socialist political system, economic transition, especially the breaking of the Yugoslav state, foreign sanctions, military aggression of NATO against Serbia, led directly into the destruction of Serbian society and into a kind of social anomie (collapse of the Serbian economy, cultural institutions and value system). The author is trying to sketch the sociological profile of the three new strategic Serbian elites: political, economic and cultural. In the current circumstances of weak legal institutions, declarative democracy, and highly developed political and economic corruption, the top level of the social structure of Serbian society is being characterized with a

high degree of social irresponsibility. Thus, the new Serbian political elite, to a large extent, takes oligarchic, economic elite takes speculative and intellectual elite takes calculative character.

Key words: Serbian elite, Serbian society, political elite, economic elite, Serbian intelligence.